

**TÜRKİYE'DE PETROL VARLIĞI ÇALIŞMALARINA
BİR ÖRNEK: SCHWENNESEN RAPORU****AN EXAMPLE OF OIL RESERVOIR STUDIES IN
TURKEY: SCHWENNESEN REPORT**

Mustafa ÇOLAK *
Hasan DAŞDEMİR **

* Prof. Dr., Samsun Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi Bölümü
mustafa.colak@samsun.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8310-3766
Samsun / TÜRKİYE

** Arş. Gör., Erzurum Teknik
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
hasan.dasdemir@erzurum.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2260-4804
Erzurum / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler
Türkiye, Jeoloji, Petrol, ABD, Alvin
Theodore Schwennesen

Keywords
Turkey, Geology, Petroleum, USA,
Alvin Theodore Schwennesen

Başvuru/Submitted: 01/03/2022
Kabul/Accepted: 22/06/2022

Öz

Petrol 19. yüzyılda endüstriyel bir ürün olarak işlenip kullanılmasıyla birlikte insanlık açısından vazgeçilmez bir enerji kaynağına dönüşmüştür. Özellikle motorlu taşıtlarda petrolün kullanılmasıyla birlikte bu yer altı kaynağına duyulan ihtiyaç gündün günden artmıştır. Bu durum 19. yüzyılın sonlarına doğru dünyada petrol alanında önemli şirketlerin kurulmasına neden olmuştur. Bu sırada Osmanlı Devleti'nde ise petrol arama faaliyetlerine yönelik ciddi bir girişim olmasa da genellikle petrol arama faaliyetleri Batılı devletlerin ilgisi doğrultusunda sürdürülmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da petrol aramaları genellikle kamu eliyle gerçekleştirilmiştir. Ancak 1948 yılına kadar Türkiye'de ticari amaçlı bir kuyu keşfedilememiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ile ABD arasında yaşanan yakınlaşmanın bir sonucu olarak birçok alanda ABD'li uzman Türkiye'de incelemelerde bulunarak raporlar hazırlamıştır. Ülkede artan ihtiyaca bağlı olarak inceleme yapılan alanlardan birisi de petrol sahaları olmuştur. Nitekim bu dönemde birçok ABD menşeli şirketin jeoloğuna Türkiye'de araştırma yapılması için izin verilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de inceleme yapan uzmanlardan birisi de Socony-Vacuum Oil Şirketi personeli ABD'li Jeolog Alvin Theodore Schwennesen'dir. Schwennesen 1948 yılının başlarında Türkiye'ye gelerek ülkenin petrol olanaklarına yönelik bir rapor hazırlamıştır. Türkiye'nin petrol olanaklarının teknik bir dille anlatıldığı raporda, ülkenin iktisadi kalkınmasında oldukça etkili olacak petrol sahalarının açıklaması bakımından oldukça önemli bilgilere yer verilmiştir. ABD arşivinde yer alan Dışişleri Bakanlığı koleksiyonundan elde edilen raporun değerlendirilmesi bu çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Abstract

After being processed and used as an industrial product in the 19th century, petroleum has become an indispensable energy source for humanity. Especially with the use of oil in motor vehicles, the need for this underground resource has increased day by day. This situation led to the establishment of important companies in the oil field in the world towards the end of the 19th century. In this century, although there was no serious attempt towards oil exploration activities in the Ottoman Empire, oil exploration activities were generally carried out in relevance of Western states. In the first years of the Republic, oil exploration was generally carried out by the public. However,

until 1948, a commercial well could not be discovered in Turkey. As a result of the rapprochement between Turkey and the USA, especially after the World War II, experts from the USA made investigations in Turkey and prepared reports in many fields. One of the areas examined due to the increasing need in the country has been the oil fields. As a matter of fact, during this period, many US companies' geologists were given permission to conduct research in Turkey. In this context, one of the experts investigating in Turkey is the US geologist Alvin Theodore Schwennesen, a staff member of the Socony-Vacuum Oil Company. Schwennesen came to Turkey at the beginning of 1948 and prepared a report on the country's oil possibilities. In the report, in which Turkey's oil possibilities are explained in a technical language, very important information is included in terms of the explanation of oil fields that later would be very effective in the economic development of the country. Evaluation of the report obtained from the State Department collection in the USA archive is discussed in this study.

GİRİŞ

Amerika ile Türkiye arasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan yakınlaşma Truman Doktrini ile birlikte önemli bir aşamaya girmiştir. İki ülke arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde yapılan anlaşmayla¹ birlikte ise bu yakınlaşma oldukça ilerlemiştir. ABD'nin Truman Doktrini ile sağlamış olduğu ekonomik ve askeri yardımlar kısa sürede Türkiye'de önemli bir rahatlama sürecini beraberinde getirmiştir. Bu süre zarfında birçok Amerikalı uzman Türkiye'de çeşitli alanlarda incelemeler ve araştırmalar yapmıştır. Bu uzmanlar Türkiye'nin gerek yeraltı ve gerekse yerüstü zenginlikleri üzerine incelemelerde bulunarak ülkenin mevcut potansiyelinden yararlanmanın yollarını aramışlardır. Araştırma yapılan yeraltı kaynaklarından birisi de petroldür. Nitekim Amerikan yardımları içerisinde önemli bir yer tutan teknik kurslar, eğitim kursları, yol yapım çalışmaları ve diğer birçok alanda devam eden faaliyetler kapsamında ülkede petrol sıkıntısının yaşandığı görülmüştür². Türkiye'nin petrol ihtiyacı Amerikalı uzmanları da harekete geçirmiş ve ülkede mevcut petrol sahaları yeniden incelenmiştir. Yapılan bu çalışmalar sonucunda hazırlanan inceleme raporları hem Türk yetkililerine hem de ABD Dışişleri Bakanlığı'na sunulmuştur³.

ABD'li uzmanlar tarafından hazırlanan rapordan birisi de Socony-Vacuum Oil Şirketi'nin jeoloğu Alvin Theodore Schwennesen⁴ tarafından 11 Mart 1949'da "Türkiye'nin Petrol Olanakları Özeti"⁵ başlıklı raporudur. Bahse konu olan araştırma raporu 14 Nisan 1949 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na sunulmuştur. ABD'nin Türkiye büyükelçiliği aracılığıyla ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen telgrafta belirtilen ifadelerden anlaşıldığı üzere Schwennesen, ne Türk Hükümeti'nden ne de Socony-Vacuum Oil Şirketi'den bir taahhüt almaksızın 1948 yılının başlarında Türkiye'ye gelmiştir. Yapmış olduğu incelemeler neticesinde Türkiye'nin gelişmesi için ağırlıklı olarak Orta ve Güney Trakya, Adana-Hatay bölgesiyle Güneydoğu bölgesini konu alan, tarihsel yönleriyle birlikte petrol üretim olanaklarını gözden geçirerek oldukça teknik rapor hazırlamıştır (NARA, Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated

¹ Anlaşma metni için bkz. (Agreement Between U.S. and Turkey to Govern Application of Turkish Aid Program, 20 July 1947, 144-145), (Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma, 5 Eylül 1947). Bu anlaşma esasında II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan bloklar politikası ve Soğuk Savaş olarak bilinen sürecin bir ürünüdür (Türkmen, 2020, s. 405).

² Teknik eğitim programı kapsamında Türkiye'de pilot yetiştirmek amacıyla yapılan eğitim uçuşları nedeniyle yakıt sıkıntısının belgelere de yansdığı görülmüştür. Bkz. (NARA, From Ankara to Secretary of State, No: 840, 28 November 1948, Central File: Decimal File 867.6363).

³ ABD Türkiye Büyükelçiliğinde görevli sekreter Charles R. Enlow tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen telgrafta Jeolog Schwennesen tarafından hazırlanan raporun Türk hükümetine de sunulduğu ifade edilmiştir. Ancak yapılan incelemeler neticesinde Türkiye'de bulunan arşivlerde böyle bir raporun sunulduğuna dair bir belgeye ulaşılamamıştır. (NARA, Enlow, 14 April 1949, Central File: Decimal File 867.6363)

⁴ Danimarka asıllı olan Schwennesen, çocuk yaşta ABD'ye göç etmiştir. Jeoloji eğitimini Stanford Üniversitesi'nde alan Schwennesen, 1911 yılında aynı üniversitesinden jeoloji alanında yüksek lisans derecesini de almayı başarmıştır. Almış olduğu eğitim sonrasında ülkenin en tanınmış petrol ve maden jeologlarından bir olmuştur. 1949 yılına kadar bu görevi sürdüren Schwennesen, 1962 yılında uzunca süren bir hastalık sonrasında Los Angeles'de ölmüştür. (Eby, 1963, 177).

⁵ Raporun orijinal ismi "Oil Possibilities of Turkey Summary"dir.

April 14, 1949, Central File: Decimal File 867.6363). Jeolog Schwennesen tarafından yaklaşık bir yılda hazırlanan rapor Türkiye'nin 1949 yılında petrol kaynaklarının açığa çıkarılması açısından önemlidir. Amerikan yardımlarının bir sonucu olarak Türkiye'nin askeri ve ekonomik kalkınmasının yanında ithal petrol ihtiyacını azaltmak amacıyla böyle bir çalışmanın yer alması oldukça önemlidir. Söz konusu rapora değinmeden önce Socony-Vacuum Oil Şirketi ve Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nden itibaren izlediği petrol politikaları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Türkiye'de 1948 Yılına Kadar Petrolün Tarihçesi

Petrol insanlık tarihini değiştiren ve teknolojik gelişmelerde mühim bir rol oynayan yeraltı madenlerinin başında gelmektedir. Modern çağın vazgeçilmez yeraltı kaynaklarından bir olarak kabul edilen petrolün oluşumu milyonlarca yıllık bir süre içerisinde gerçekleşmektedir. Toprak altında bulunan hayvan, bitki ve bakteri kalıntılarının geçen süre içerisinde geçirmiş olduğu evreler neticesinde maruz kalmış olduğu basınç ve ısının sonucunda petrolün ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Ham petrol olarak elde edilen bu yeraltı kaynağı, rafine edilmesiyle birlikte benzin, mazot, fuel oil, gaz gibi enerji maddelerine ayrılır. Geri kalan kısmı ise asfalt yapımında kullanılan maddeden ilaç ve tekstil alanına kadar birçok ürünün ortaya çıkmasında ana madde olarak kullanılmaktadır (Kaya, 2016, s. 3). Petrolün kullanımını tarih öncesi devirlere kadar götürmek mümkündür. Nitekim bu tarihlerde insanların petrolü tanıdığı ve kullandığına dair işaretlerin olduğu bilinmektedir. Milattan önce 3200'lerde Mezopotamya'da insanlar petrolü harç ve çimento olarak kullanırken yine asfaltla da kayıkların kaplandığı arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Mısır'da ölen kişiler toprak altında çıkan petrolle mumyalanmıştır. Yine yeraltından çıkan bu maddenin yanıcı özelliğinin keşfedilmesiyle birlikte savaş meydanlarında silah olarak da kullanılmıştır. 16. yüzyıldan itibaren birçok ülkede petrol çeşitli alanlarda kullanılsa da petrol endüstrisinin oluşması 19. yüzyılda gerçekleşmiştir (Esin, 1973, s. 52,-53). Ticari olarak petrol üretimi 19. yüzyılın ortalarında birçok bölgede görülse de 1913 yılına gelindiğinde dünya enerjisinde petrolün kullanımı sadece %6'lık bir orana sahiptir. Ancak savaşlar petrolün önemini açığa çıkarılmasında oldukça etkili olmuştur. Özellikle I. Dünya Savaşı gibi kapsamlı bir mücadelenin yaşandığı ortamda enerji ihtiyacının artmasına paralel olarak petrolün önemi de artmıştır. Nitekim savaş sonrasında dünyada petrol enerjisinin kullanılması %10'a kadar çıkmıştır (Gürel, 2018, s. 36-37).

Türkiye'nin üzerinde kurulduğu coğrafyada maden arama faaliyetlerini ise MÖ 7 binlere kadar götürmek mümkündür. Nitekim Hititlerden Osmanlı Devleti'ne kadar Anadolu'da hüküm süren birçok uygarlık bu coğrafyadan çıkarmış oldukları madenleri işleyerek gündelik yaşamda kullanılan aletlerden tıbbi ilaçlara kadar birçok alanda yararlanmışlardır. Anadolu'da petrolün keşfi ve kullanılması ise Osmanlı Devleti zamanında olmuştur (Akalin & Tüfekçi, 2014, s. 52)⁶. 19. yüzyılda petrolün

⁶ Osmanlı Devleti'nde ham petrolün kullanıldığına ait kayıtlara Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde rastlamak mümkündür. Çelebi, Van Kalesi'nde petrolün kayalardan aktığını ifade ederek bölgede görünür bir şekilde petrolün olduğunu bildirmektedir (Esin, 1973, s. 53); Osmanlı Devleti'nde petrol de diğer yeraltı kaynakları gibi görülerek herhangi bir ayrı hukuki bir düzenleme içine alınmamıştır. 29

kömürün yerini tutacak bir enerji ürünü olarak keşfedilmesiyle birlikte petrol endüstrisinde ilerlemiş olan Batılı devletlerin dikkati başta Musul olmak üzere Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklara kaymıştır. Osmanlı tahtında bulunan II. Abdülhamid dışarıdan gelebilecek bu tür tehlikeleri önceden fark ederek Hazine-i Hassa mülklerini ilgilendiren esasları yeniden düzenleyerek bu tehlikenin önüne geçmeye çalışmıştır (Sırım, 2017, s. 125-126). Ancak devlet bir yandan da petrol arama faaliyetlerini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nde ilk petrol aramaları İskenderun, Trakya, Erzurum, Van ve Musul bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. İlk sondajla petrol araması ise 19. yüzyılın sonlarına doğru İskenderun bölgesinde yer alan Çengen'de yapılmıştır. Yine bölgede Alman-İngiliz ortaklı bir firma tarafından on adet küçük sondaj kuyusu açılmışsa da olumlu bir netice alınmadan 1913 yılında bu çalışma da sonlandırılmıştır (Lokman, 1958, s. 91-92). Trakya bölgesinde de birtakım petrol aramaları için yerli ve yabancı girişimler olsa da iktisadi bir değere sahip petrol yatağı bulunmadığı için bu faaliyetler de son bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve teknik anlamda bir bilgi birikimi olmadığı için 20. yüzyılın en önemli enerji kaynağına yönelik ciddi bir politikasının da olmadığını söylemek mümkündür (Göksu, 1967, s. 94).

Türkiye Cumhuriyeti'nin petrol aramalarını 1923-1956 ve 1956-1972 şeklinde iki devreye ayırmak mümkündür. Nitekim 1923-1956 yılları arasında sadece devletin petrol arayabilmesi için kanunlar çıkarılmıştır (Lokman, 1958, s. 91)⁷. Yeni kurulan Cumhuriyet idaresi 1923 yılında ülkenin petrol aramalarını kamu eliyle yapmaya başlamış ve yurtdışından davet edilen Dr. Lucius adında bir jeoloğa ülkenin muhtelif petrol sahalarında etüt çalışması yaptırılmıştır (Göksu, 1967, s. 95). 1926'da da 792 sayılı kanunu çıkararak Türkiye sınırları içerisinde bulunan bütün petrol arama ve işletme hakkının Maadin Kanunu hükümleri gereğince hükümete ait olduğu kabul edilmiştir (Esin, 1973, s. 55). Böylece yabancı şirketlerin ülkede petrol arama ve işletme girişimlerinin önüne geçilmek istenmiştir. Yine 1933'te 2189 sayılı "Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun", ve 1935 yılında da MTA'nın kurulması için 2804 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu dönemde MTA tarafından yapılan çalışmalar neticesinde ilk petrol Türkiye'de 1940 yılında Raman Dağı'nda bulunmuştur. Ancak üretim amaçlı petrole ise 1948 yılında Raman Bölgesi'nde ulaşılabilmektedir⁸.

Kasım 1986 yılında çıkarılan Maadin Nizamnamesinde petrol zift ve petrol olarak ifade edilerek "maadin-i asliye" şeklinde tanımlanmıştır (Kökyay, 2008, s. 27).

⁷ İkinci Dünya Savaşı'nın ikinci yılında Refik Saydam Hükümeti'nin aldığı tedbirler daha çok mevcut bütçe imkânları ile başta ordunun olmak üzere şehirlerde yaşayan nüfusun iase ihtiyacını karşılamak, dış ticaretin doğrudan devlet tarafından yapılmasını sağlamak ve fiyat sınırlamasına gidilmek şeklinde olmuştur. Bu süreçte her türlü petrol ve petrol ürünlerini almak, satmak, ithal ve stok etmek amacıyla aynı dönemde Petrol Ofisi kurulmuştur. (İsmet Türkmen, *Doğu Kalkınması 1923-1946 Doğu İllerini Kalkındırmaya Yönelik Kamu Harcamaları ve Yatırımlar*, Kömen Yayınları, Konya 2013, s. 86.)

⁸ 1954 yılında kadar devletin petrol faaliyetlerinde harcadığı bütçe 84 milyon TL'yi bulmuştur. Bu harcamalar neticesinde Raman ve Garzan sahalarında petrol keşfedilirken 1946-1954 yılları arasında toplam 162.791 ton petrol üretilmiştir (Göksu, 1974, s. 13).

2. Socony-Vacuum Oil Şirketi ve Türkiye'deki Faaliyetleri

İnsanlığın petrolü tanınmasıyla birlikte bu yeraltı kaynağı her ne kadar çeşitli alanlarda kullanılsa da⁹ petrolün ün kazanarak insanlık için vazgeçilemez enerji maddesine dönüşmesi şüphesiz motorlu araçlarda kullanılmasıyla olmuştur (Lokman, 1933, s. 4)¹⁰. Fakat petrolün endüstriyel bir ürüne dönüşmesi bir hayli zaman almıştır. Bu noktada ilk modern kuyunun açıldığı ve ticari amaçla petrolün işlendiği ve şirketlerin kurulduğu ülke ABD olmuştur. Pennsylvania'da yaklaşık 50 metre kadar derinlikte ilk kuyunun açılması ve petrolün rafine işlemlerine başlanmasıyla birlikte ticari bir meta olarak kullanılmaya başlamıştır (Tarbell, 1905, s. 3-10). Büyük miktarda petrolün çıkarılmaya başlanması ABD'de büyük şirketlerin kurulmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Bu anlamda en büyük şirket olarak ABD'de 1870'de Standard Oil Şirketi bir milyon dolar değerindeki sermayesiyle kurulmuştur (Mayhew, 2008, s. 11-12). Şirket kısa sürede ABD'de petrol rafinesinde %80'lik bir orana ulaştığı gibi petrolün taşınması ve ticaretinde de %90'lık bir oran ile tekel hâline gelmiştir. Standard Oil Şirketi'nin bu başarısı 1911 yılında ABD mahkemelerince bu şirketin 33 bağımsız şirkete bölünmesine kadar devam etmiştir (Özel, 2003, s. 3-4). Modern petrol endüstrisinin ABD'de başlamasından kısa süre sonra Rusya, Romanya ve Avusturya-Macaristan ve Kanada başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde petrol endüstrisi gelişmeye başlamıştır (Vassillious, 2009, s. 13).

ABD'de petrolün endüstriyel bir ürüne dönüşmesi ve büyük şirketlerin kurulmasıyla birlikte çok kısa bir süre sonra dünyanın birçok yerinde büyük şirketler kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de Socony-Vacuum Oil Şirketi'dir. Socony-Vacuum Oil Şirketi, Eski Standard Oil Şirketi'nin iki bileşeni olan Vacuum Oil¹¹ ve Standard Oil Company of New York (Socony)'un 1931 yılında birleşmesiyle kurulmuştur. Bu birleşimle dünya petrol şirketleri arasında Royal Dutch Shell ve New Jersey Standard'dan sonra üçüncü olmuştur. Uzun süre maden yağı üretimiyle uğraşan Vacuum'un Socony ile birleşmesi Rusya hariç neredeyse dünyanın birçok yerinde pazara sahip bir şirket ortaya çıkarmıştır ("Business & Finance: Socony-Vacuum Corp.", *Time Magazine*, 10 August 1931). Şirket kurulduktan on yıl sonra yıllık

⁹ Petrol 1800'lü yıllarda çeşitli alanlarda kullanılmış ve ticareti yapılmıştır. Amerika'da romatizman ve kanser hastalıklarının tedavisinde ilaç olarak da kullanılmıştır. Petrolü ilaç olarak satan kişilerden birisi de Amerikalı John Rockefeller'in babası olmuştur (Zischka, 2007, s. 9).

¹⁰ ABD'nin küçük bir eyaleti olan Pensilvanya'da 1862'de ilk kuyunun açılması ve petrolün keşfedilmesiyle birlikte hem eyalette hem de ABD'de önemli bir gelişme yaşanmıştır (Tarbell, 1905, s. 3-4); 20. Yüzyılın başlarında özellikle Ortadoğu'da zengin petrol, kömür ve sanayi için gerekli diğer hammadde kaynaklarının bulunması, sanayileşmiş devletlerin politikalarını bu yönde şekillendirmiştir. Avrupalı emperyalist güçler, hammaddelere sahip doğu milletlerini sanayiden mahrum bırakacak politikalarına devam ederken, doğunun el değmemiş sahalarını aynı zamanda ürettiklerini satacak iyi bir pazar olarak görmüşlerdir (Türkmen, s. 12).

¹¹ Motor yağı üretimi ile tanınan şirket petrolün ticari olarak kullanılmasından yaklaşık yedi yıl sonra 1866 yılında New York, Rochester'da Matthew Ewing ve Hiram Bond Everest tarafından kurulmuştur. Ewing'in hisselerini Everest'e satmasından kısa süre sonra 1880'de şirket Standard Oil tarafından satın alınmıştır. Standard Oil'in ABD'de bir tekel hâline gelmesi sonrasında ABD mahkemelerinde alınan karar neticesinde 1911'de şirket dağıtılmış ve Vacuum Oil yeniden bağımsız bir kuruluş olarak varlığını 1931'e kadar sürdürmüştür. ("Vacuum Standardized", *Time Magazine*, 3 March 1930); (Vassillious, 2009, s. 14).

1,2 milyar dolarlık satışla Amerikan petrol şirketleri arasında Standard Oil Company New Jersey'den sonra ikinci sıraya yükselirken bütün Amerikan şirketleri arasında ise on ikinci sıraya gelmiştir. Bu rakam şirketin büyüklüğünü ve gücünü oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Şirket petrol rafinelerini desteklemek için güçlük çekse de 1949 yılında son 15 yıl içerisinde petrol rezervlerini üçe katlayacak şekilde ham petrol keşfetmeyi de başarmıştır (Morse, 1950, s. 31). Şirket, 1955 yılında Socony Mobil olarak isim değiştirmiştir.

Socony-Vacuum Oil Şirketi'nin Vacuum Oil ve Standard Oil şirketlerinin birleşmesinden çok önce de Osmanlı Devleti'nde ticari faaliyette bulunduğu bilinmektedir. Nitekim Vacuum Oil Şirketi 1905 yılında Osmanlı Devleti'ne maden yağı satmaktaydı. Vacuum Oil'ın 1931 yılında Socony ile birleşmesi sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Socony-Vacuum Oil Corporation Türkiye adında bir şube açılmıştır. Şirket Türkiye'de akaryakıt deposu, dağıtım ve satışı gibi faaliyetlerde bulunmuştur (Kökay, 2008, s. 91). II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de bir şube olarak varlığını sürdüren Socony-Vacuum Şirketi ülkenin ihtiyaç duyduğu petrolü Hayfa'dan ülkeye taşımış ve ülkedeki etkinliğini arttırmıştır. Türkiye'nin iç ihtiyacı için varillerle yapılan taşımada Türkiye Petrol Ofisi'nden sonra 44 vagonla Socony-Vacuum bu işlemi gerçekleştiren ikinci kuruluş olmuştur (NARA, Subject: General Oil Marketing Report on Turkey, 18 February 1949, Central File: Decimal File 867.6363). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de artan araç sayısına bağlı olarak petrol ihtiyacı da artmıştır¹². İhtiyaca bağlı olarak Türkiye'de Shall, Socony-Vacuum, Steam Romanya, Türk Petrol Ofisi gibi şirketler aktif olarak faaliyette bulunmuştur. Bu şirketler içerisinde Türkiye'de önemli bir yeri olan Socony-Vacuum Şirketi, ülkede açmış olduğu bir şubeyle önemli miktarda petrolün taşınmasında etkili olmuştur (NARA, Subject: General Oil Marketing Report on Turkey, 18 February 1949, Central File: Decimal File 867.6363, 1). Socony-Vacuum Oil Şirketi'nin ülke piyasasındaki etkinliği göz önüne alındığında Türkiye'de önemli bir saygınlığa ulaştığını söylemek mümkündür. Nitekim zaman zaman şirket adına inceleme ve araştırma yapmak üzere Türkiye'ye gelen ABD'li uzmanlara izin verildiği de belgelere yansımıştır¹³. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen Türk-ABD ilişkileri çerçevesinde şirketin Türkiye'de etkinliğini arttırarak petrol olanaklarına yönelik araştırmalarda bulunduğu ABD Dışişleri belgelerinde yer almıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi Socony-Vacuum Oil Petrol Şirketi'nin jeoloğu Alvin Theodore Schwennesen de araştırma ve incelemelerde bulunmak için 1948 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Schwennesen'in Türkiye'ye gelişi ile ilgili herhangi bir veriye ulaşılamasa da ABD Türkiye Büyükelçiliği'nin 14 Nisan 1949 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş

¹² Petrole olan ihtiyacın artışı sadece Türkiye'de olmamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle büyük savaş gemileri tamamen petrolle çalışır hâle getirilmiş ve raylı sistemlerde petrol kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum petrol tüketimini arttırırken bir yandan da üretiminin arttırılmasını zorunlu kılmıştır (Aktan, 1959, s. 11).

¹³ Bakanlar kurulunun 13.04.1950 tarihli toplantısında alından kararla Socony-Vacuum Oil Şirketi'nde bağlı Amerikalı ve İtalyan uyruklu satıcılarının Büyükçekmece, Çatalca, Silivri, Tekirdağ ve Lüleburgaz'da inceleme yapılmasına izin verilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No: 30.18.1.2, Kutu: 122, Dosya No: 35, Sıra No: 16; BCA, 30.18.1.2, 88,83,10.

olduğu telgrafta Schwennesen'in Türkiye'nin petrol olanaklarıyla ilgili ciddi bir çalışma yaptığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma Schwennesen'in hazırlamış olduğu rapor doğrultusunda belirtilen bölgelerin petrol potansiyelleri üzerine olacaktır.

a. Trakya Bölgesi

Trakya bölgesi Osmanlı Devleti'nden itibaren petrol aramalarının yapıldığı mühim yerlerden birisidir. 1892 yılında Cavit Bey adında bir kişi birer Rum ve Ermeni uyruklu kişiyle ortaklık kurarak faaliyette bulunmuş fakat bir başarı elde edememiştir. Ancak bu durum bölgede petrol arayışlarını engelleyememiştir. 1898'de Ganos civarında petrol sondajları yapılmış; fakat yeteri miktarda petrol çıkmadığı için çalışmalar sonlandırılmıştır. Bölge yabancı petrol şirketlerinin de dikkatinden kaçmamıştır. 1899 yılında European Petroleum Kumpanyası adında bir şirket Londra'dan getirtmiş olduğu jeolog aracılığıyla bölgenin etüdünü yaptırmıştır. 1900'de Hora deresinde kuyular açılmıştır. Günde 2 ton kadar petrol üretilen yaklaşık 82 metrelik kuyu açılmışsa da iktisadi olarak yetersiz görülerek petrol faaliyetlerine son verilmiştir. Yine bölge 1914 yılında Standard Oil Şirketi tarafından da fark edilmiş, Jeolog White'a Mürefte ve Horo'da etütler yaptırılmıştır (Lokman, 1958, s. 92-93). Bölgede petrol aramalarının Cumhuriyet sonrasında da devam ettiği görülmüştür. 1926 yılında önceden feshedilen Mürefte imtiyazlarının bir kısmı Hilmi Paşa'ya ait olan Türk Ticaret ve Sanayi Bankasına ve diğer kısmı ise Azerbaycanlı Türk Hasan Mustafa'ya devredilmiştir. Hasan Mustafa, Amerikalı bir kişiyle bölgede şirket kurarak 1929-1930 yıllarında sondaj yaparak petrol arama girişiminde bulunsa da hükümet buna müsaade etmemiştir (Aktan, 1959, s. 39). Bölgenin Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kadar birçok kişi tarafından dikkat çekmesi petrol olma ihtimalini arttırmıştır. Nitekim 1948 yılında Türkiye'de incelemelerde bulunan Socony-Vacuum Oil Şirketi'nin Jeoloğu Schwennesen'in raporuna da konu olmuştur.

Jeolog Schwennesen'e göre; Trakya'da dikkate alınması gereken iki alan vardır. Bunlar Güney Trakya'da Marmara Denizi'ne kıyısı olan alanlar ile Trakya'nın güneybatısında bulunan Ergene havzasının iç bölgesidir. Schwennesen Trakya bölgesinde yer alan bölgede petrol arama faaliyetlerine değinerek konuya girmiştir. Buna göre; kıyı bölgesinde Mürefte ve Hoşköy'ün işletmeye açıldığını belirten jeolog, en derini 350 metre olan 13 kuyunun açıldığı, bölgenin ekonomik ve ticari olarak yeterli rezerve sahip olmadığı sonucuna ulaşıldığını ifade etmiştir. Raporda, Hoşköy'de petrol ve doğalgaz çıkışları olan 8 kuyunun açıldığını ancak bunların da ekonomik değeri haiz olmaması nedeniyle elverişsiz bulunduğunu belirtmiştir (Schwennesen, "Oil Possibilityies of Turkey Summary", s.1, Central File: Decimal File 867.6363)¹⁴. Jeoloğun raporundan da anlaşıldığı üzere her defasında başarısızlıkla sonuçlanan petrol arama çalışmaları olsa da Mürefte ve Hoşköy jeolojik çalışma alanı olarak bu dönemde de ilgi görmüştür.

¹⁴ Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, from the Amerikan Embassy, Ankara, Turkey, "Oil Possibilityies of Turkey Summary", s. 1.

Hoşköy yakınlarında ve doğuya doğru denize uzanan tam olarak kapandığı tespit edilemeyen antiklinal¹⁵ Kizirli yapısının bulunduğu belirten Jeolog Schwennesen, tam kapanmanın olması durumunda miyosen kumlarında üretim şansının olma ihtimaline de dikkat çekmiştir. Jeolog tarafından bölgede petrol ihtimalinin en yüksek olduğu alan ise Ergene Nehri havzası olarak gösterilmiştir. Nitekim belirtilene göre; havzada bulunan Çöpköy ve Hamitköy’de doğu-batı yönlü bir antiklinal grubu mevcuttur. Çöpköy’de bulunan yapının uygun büyüklüğe ve iyi bir biçime sahip olduğu ayrıca tamamen kapanmışa benzer bir kubbeye sahip olduğu raporda ifade edilmiştir. Bu yapı Schwennesen tarafından havzada bulunan en verimli yapı olarak belirtilmiştir. Raporda en olası petrol katmanının 2000 metre derinliğinden daha az beklenen Eosen dönemine ait Nummulitik kireçtaşında olacağı söylenmiştir. İkinci en iyi ihtimalle olası petrol alanı ise yaklaşık 20 metre birleşik kıvrıma sahip olan Hamitköy antiklinali olarak gösterilmiştir. Ancak bu özelliklerine rağmen Jeolog Schwennesen, Trakya bölgesini petrol aramaları için çekici bulmamıştır. Schwennesen’a göre savaş sırasında¹⁶ Almanların Yunanistan’da açtığı kuyularda rastlanan izler dışında bölgede Eosen kalker yüzeylerinde petrol olacağına dair herhangi bir işaretin olmadığı belirtilmiştir Schwennesen, “Oil Possibilityies of Turkey Summary”, s. 2, Central File: Decimal File 867.6363)¹⁷. Amerikalı jeolog Schwennesen’ın raporunda Trakya bölgesiyle ilgili vermiş olduğu bilgilerden hareketle bölgede kapsamlı bir inceleme yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak petrol olanağı bakımından bölgenin yetersiz bulunduğu açıkça belirtilmiştir. Nitekim bölgede petrolün olduğuna dair önemli bir kanıtın olmadığı vurgulanmıştır.

b. Adana-Hatay Bölgesi

Türkiye’de petrol emarelerinin görüldüğü bölgelerden birisi olarak Adana-Hatay Bölgesi gösterilmiştir. Türkiye’nin güneyinde yer alan bölge, Arap bloğu ya da kalkanı olarak adlandırılan jeosenklinal¹⁸ alanın batısında yer aldığı raporda ifade edilmiştir (NARA, Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, Central File: Decimal File 867.6363, 2). Jeolog Schwennesen bu bölgeyi Adana, Hatay ve Antakya olarak üç başlık altında incelemiştir¹⁹.

b. 1. Adana Havzası

Jeolog Schwennesen raporunda Adana bölgesinin coğrafi özellikleriyle konuya giriş yapmıştır. Rapora göre; jeosenklinal bir bölümü kaplayan Adana havzasının oluşumu Tersiyer devrinin ikinci yarısında büyük bir çökelti kalınlığının dolması sonucunda oluşmuştur. Çökeltilerin daha çok Toros Dağı cephesi boyunca havzanın

¹⁵ Antiklinal, Grekçe anti-karşı, klinein eğim, eğilme olarak tarif edilen yatay duruşlu yumuşak tortul katmanların kıvrılması sonucunda ortaya çıkan jeolojik bir oluşumun adıdır (Güney, 2003, s. 17).

¹⁶ Jeoloğun belirttiği savaş II. Dünya Savaşı’dır.

¹⁷ Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, from the Amerikan Embassy, Ankara, Turkey, “Oil Possibilityies of Turkey Summary”, s. 2.

¹⁸ Jeolojik devirler sırasında biriken tortuya bağlı olarak peydey pey alçalarak oluşan derin çukurlara verilen jeolojik addır (Güney & İnan, s. 251).

¹⁹ Schwennesen’ın Adana havzasında yer alan petrol sahalarına yönelik yapmış olduğu sınıflandırma gibi Necdet Egeran’ın “Adana Havzası Jeolojik Karakterleri ve Petrol İmkânaları” başlıklı makalesinde de yapılmıştır (Egeran, 1949, s. 23).

kenarlarında ve daha az oranda havzanın merkezinde kıvrımlandığı söylenmiştir. Bu bölgede Hocalı, Çotlu ve İhsanhamit adlı tamamen işlenmiş üç yapının olduğu vurgulanmıştır.

Hocalı yapısının Adana ovasında bulunan Orta Miyosen dönemine ait yatakları açık kalan küçük bir yükselti olduğu ve bu yapının merkezine yakın bir yerinde de bir gaz sızıntısının olduğu ifade edilmiştir. Jeoloğun inceleme yaptığı döneme kadar geçen süre içinde petrol havzasında üç yapısal ve bir de üretim kuyusunun açıldığı söylenmiştir. Schwennesen, 455 metre derinliğindeki ikinci açılan kuyunun şeyl²⁰ kabarması nedeniyle kendi amacına ulaşmadan terk edildiğini de belirtmiştir. Nitekim temel amacın yaklaşık 3000 metre derinlikte olduğu düşünülen Burdigaliyen kireçtaşına ulaşmak olduğu vurgulanmıştır. Ancak raporda da belirtildiği gibi bu amaca ulaşılamamıştır. Genel olarak Hocalı havzasının küçük boyutu, şeyl varlığı ve derinliği nedeniyle sondaj için uygun olmadığı Jeolog Schwennesen tarafından ifade edilmiştir (NARA, Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, Central File: Decimal File 867.6363, 2).

Jeolog Schwennesen, Adana havzasında bulunan Çotlu yapısını ovada yükselen küçük bir oluşum olarak tarif ederken, yan kısmında yer alan ters eğilimlerden hareketle bu yapının bir antiklinal olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yapıda son dönemlerde görülen çökmeler nedeniyle oluşan kapanmanın yapının tam olarak işlenmesini engellediği ifade edilmiştir (NARA, Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, Central File: Decimal File 867.6363, 3).

Havzada yer alan bir başka yapı İhsanhamit'tir. Jeolog, İhsanhamit'i yaklaşık 15 km uzunluğunda 6 km genişliğinde simetrik bir antiklinal olarak tanımlamıştır. Bu yapının yanları 12 ile 15 derece eğime sahip kemerli bir tepesinin olduğu belirtilmiştir. Jeolog Schwennesen, yapıda Helvetiye (orta Miyosen) yataklarının görüldüğünü belirtirken Burdigaliyen kalkerinde (Alt Miyosen) yaklaşık 1600 metrede bir üretim olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca bu yapıdan yaklaşık 15 km doğudaki Topallı'da bulunan Miyosen yataklarında görülen sızıntıların da petrol için önemli bir cazibe olabileceği söylenmiştir (NARA, Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, Central File: Decimal File 867.6363, 3). Jeoloğun Adana havzasında yapmış olduğu incelemeler sonrasında vermiş olduğu bilgilerden hareketle Topallı dışında bu bölgede bulunan diğer yapılarda ciddi bir petrol potansiyelinin olmadığını söylemek mümkündür.

b. 2. İskenderun Sahası

Osmanlı Devleti'nden itibaren petrol aramalarının yapıldığı mühim sahalardan birisi de İskenderun'dur. Nitekim ilk sondaj çalışması da bölgede bulunan Çengen'de yapılmıştır (Lokman, 1958, s. 91). Jeolog Schwennesen de Çengen köyü yakınlarında görmüş olduğu petrol sızıntısından bahsetmiştir. Bölgede ilk çalışmaların Almanlar tarafından yapıldığına dikkat çeken jeolog, 1940-45 yıllarında Türk hükûmetinin de bölgede çeşitli kuyular açsa da önemli bir petrol üretiminin sağlanmadığını ifade

²⁰ Kil tabakalarının birikmesi sonucunda oluşan ve yaprak yaprak ayrılan sert kayaç türüne verilen addır. Bu yapıların daha sertine de arjilit denir (Güney- İnan, s. 462).

etmiştir. Bölgenin esas olarak monoklinal²¹ olduğunu ve denizden doğuya doğru Amanos Dağ cephesi boyunca fay içine eğildiğini vurgulayan jeolog, yapının ticari miktarda bir petrol birikintisine uygun olmadığını ifade etmiştir.

b. 3. Antakya Sahası

Jeolog Schwennesen'in Adana bölgesinde incelemelerde bulunduğu yerlerden birisi de Antakya sahası olmuştur. Jeolog bölgenin coğrafi konumuna değindikten sonra Antakya'dan 10 km uzaklıkta ve Amanos sıradağlarının eteklerinde yer alan Hüseyniye antiklinaline dikkat çekmiştir. Orta derece dik eğimli ve her tarafı kapalı küçük dar bir yapı olarak tarif edilen alanın üstünün üst Miyosen veya Pliyosen yatakları olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yapının yaklaşık 500 metre derinliğinde ilk karşılaşılabilecek olan yapı birkaç metrelik marnlarla²² kaplı kumlu bir bölüm olduğu ifade edilirken ikinci karşılaşılabilecek yapının ise 900 metre derinliğindeki Helvetik kireçtaşının olabileceği söylenmiştir. Olası bir üçüncü karşılaşılabilecek olan yapı ise Lutian kireçtaşı olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca yapının miyosen yatakları tarafından doğrudan örtülen serpantin bir çekirdeğe sahip olma ihtimali nedeniyle kireçtaşının olup olmadığı noktasında netliğin olmadığı da raporda belirtilmiştir (NARA, Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, Central File: Decimal File 867.6363, 3).

Hüseyniye yapısı ile ilgili son olarak jeolog, boyutunun küçük olmasına rağmen yapısal olarak uygun olduğunu belirtmiştir. Ancak yapının serpantin kütlelerine yakınlığı nedeniyle Amanos Dağı'na ait olduğu ve yapının bir serpantin çekirdeğe sahip olma olasılığı nedeniyle vasat bir ihtimal taşıdığı belirtilmiştir (NARA, Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, Central File: Decimal File 867.6363, 4). Genel olarak jeoloğun raporunda vermiş olduğu bilgilerden hareketle Antakya sahasında kesin bir petrol rezervinden bahsetmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Nitekim sahayla ilgili verilen bilgilerin birçoğu ihtimal mahiyetindedir.

c. Güneydoğu Bölgesi

Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi oldukça fazla antiklinal kıvrım taşıyan yerlerden birisidir. Bu yapılar içerisinde en mühimi Raman'dır. Nitekim bölgede yapılan sondaj çalışmaları neticesinde yedi milyon ton petrol rezervi bulunmuştur (Egeran, 1951, s. 53)²³.

Jeolog Schwennesen raporunda, Güneydoğu bölgesine oldukça geniş yer vermiştir. Rapora Güneydoğu'nun jeolojik oluşumu ve coğrafi konumu ile bir giriş yapmıştır.

²¹ Üst üste birikmiş katmanlardan oluşan ve farklı dayanaklıktaki tabakaya sahip bir yere doğru eğimli jeolojik yapılara verilen addır (Güney- İnan, s. 340).

²² Çok küçük kil tanelerinde oluşan tortul kayaç türüne verilen addır. Güney- İnan, s. 324).

²³ Raman Dağı'nda ilk kuyu MTA tarafından 1939 yılında Meymune Boğazı olarak adlandırılan bir vadi içerisinde açılmıştır. Daha sonra bölgede altı kuyu açılrsa da kuvvetli bir petrol belirtisinin olmadığı varsayılarak 1944 yılında alan terkedilmiştir. Ancak 1944-1945 yıllarında tekrar başlayan sondaj çalışmaları neticesinde açılan 8 numaralı kuyudan günlük beş ton petrol üretimi elde edilmesinin ardından bölgede petrol aramaları yeniden canlanmıştır. Nitekim 1947-1948 yılları içerisinde yapılan çalışmalar neticesinde açılan 9 numaralı kuyudan günlük 40-50 ton civarında bir üretim elde edilmiştir. Açılan 9 numaralı kuyu Raman sahasında ekonomik değere sahip petrolün bulunduğu tescilli olarak kabul edilmiştir (Egeran, 1949, s. 7-8).

Rapora göre; Güneydoğu dağ cephesi paralel uzanan antiklinal kıvrımlarla karakterize edilmiştir. Bölgede kıvrımların yoğunluğunun Toros tepe cephesinden uzaklaştıkça değiştiği belirtilmiştir. Schwennesen, bölgede bulunan yapıların olası amaçlara göre üç sınıfa ayrılabilceğini iddia etmiştir. Bunlar; Midyat kireçtaşının petrolün sızmasını önleyecek kadar örtülü yapısı, midyatı aşındıran fakat Kretase masif kireçtaşının yeterli örtü altında olduğu yapılar ve erozyona uğramış yapılardır. Ayrıca Schwennesen raporunda, Raman Dağı'nda altı kuyunun açıldığını fakat ikincisi dışında tüm kuyulardan olumsuz netice alındığını ifade etmiştir. Burada açılan tüm kuyuların temel amacının Kretase masif kireç taşı olduğu da vurgulanmıştır. Nitekim Raman Dağı'nda petrolün bulunması Kretase kalkerinin petrol taşıdığını kanıtlanması açısından büyük bir önem taşıdığı ifade edilmiştir. Ayrıca Kerkük'ün Qarah Chauk kireçtaşının alt kısmı ile İran'ın Asmari kireçtaşının neredeyse eşdeğeri olduğuna inanılan Eosen Midyat kireçtaşının uygun yapısal koşullar altında petrol içermesi oldukça olası olduğu ancak örtülü alanda çok nadiren meydana geldiği söylenmiştir. Jeolog bir istisna olarak Cizre yakınlarındaki Rubaikale antiklinalini göstermiştir. Yine Raman Dağı'nın kuzeyindeki Siirt havzasında Midyatı örten miyosen yataklarında yapı belirtilerinin olduğu ancak bu alanların yeterince araştırılmadığı belirtilmiştir (NARA, Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, Central File: Decimal File 867.6363, 4-5).

Türkiye'nin ilk üretim kuyusunun açıldığı yer olan Raman Dağı antiklinalinin uzun bir asimetrik yapıya sahip olduğu raporda belirtilmiştir. Doğu-Batı doğrultusunda ilerleyen yapı Dicle Nehri boyunca 50 kilometre uzanmaktadır. Raman Dağı'ndaki üretimin yaklaşık 1300 metre derinlikteki Kretase masif kireçtaşından geldiği raporda belirtilmiştir. Fakat jeoloğa göre Raman Dağı sahasının gelişimi birçok sorunu içerisinde taşımaktadır. Nitekim bölge dağlık bir alanda ve izole bir yerde bulunmaktadır. Bölgede petrol arama ve sondaj çalışmaları için gerekli olan ekipman ya 719 km uzaklıktaki İskenderun'dan ya da 1782 km uzaklıktaki İstanbul'dan demiryolu aracılığıyla getirilmektedir. Ayrıca sondaj maliyetinin yüksek olması, bölgenin uzaklığı gibi etmenler de düşünüldüğünde büyük ölçüde kendi kendine yetmesi gereken kuyuların bakımının da oldukça pahalı olacağı raporda belirtilmiştir.

Jeolog Schwennesen göre Raman Dağı sahasındaki en büyük sorun çıkarılan petrolün taşınmasıdır. Nitekim İskenderun'a petrolün demiryolu veya boru hattıyla taşınması 500 km'lik bir mesafede oldukça pahalı olacağından dolayı sahada bir rafineri inşa etmek gerekecektir²⁴. Ancak rapora göre bu projenin hayata geçirilmeden önce yeterli bir yerleşik üretimin sağlanması gerekmektedir. En olası şeyin kuyuları test etmek için yeterli olacak şekilde Diyarbakır'da bir rafineri kurulması gerektiği önerilmiştir. Ayrıca petrol kalıntılarında oluşan asfalttan bölge için yol yapılabileceği de ifade edilmiştir (NARA, Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, Central File: Decimal File 867.6363, 5). Jeoloğun vermiş olduğu bilgiler oldukça kıymetlidir. Nitekim sondaj çalışmaları sonrasında bölgeden çıkarılan petrolün ülkede ekonomik bir değere dönüştürülmesi için önerilerde bulunmuştur.

²⁴ Batman-İskenderun arası petrol boru hattı ancak 1967 yılında yapımı tamamlanarak kullanıma açılabilmiştir (Göksu, 1967, s. 159).

Jeoloğa göre kapsamlı bir araştırmanın yapılması durumunda Cretacaus kireçtaşında petrol elde etme olanaklarının Raman Dağı'ndaki kadar iyi olan diğer alanlar da vardır. Masif kireçtaşının Türkiye'nin Güneydoğusunda yaygın bulunduğu ve birçok yapı altında da sondajla ulaşabilecek yerde olduğu ifade edilmiştir. Yine uzak illerde genellikle düzensiz küçük kapasiteli kuyular olduğu için İran ve Irak'taki gibi bu kuyulardan bir verim beklenemeyeceği vurgulanmıştır.

Jeolog Türkiye'de İran ve Irak'taki kadar gaz ve petrol sızıntısının olmadığı olanların ise su tazyikiyle gerçekleştiğini belirtmiştir. Ayrıca raporu hazırladığı dönemde Raman Dağı'nda geniş bir kuyunun açıldığını ve bu kuyunun başarılı olması durumunda tüm tablonun değişeceğini ifade edilmiştir. Jeolog Schwennesen raporunda Türkiye'de Van, Hasankale ve Boyabat'ın dikkate alınan bölgeler arasında en az önemsenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bölgeler içerisinde ise olumlu bir yapı belirtisi gösteren yerin Van olabileceğini ifade edilmiştir. Hasankale ve Boyabat sahalarının genel olarak faylı ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu söyleyen Jeolog Schwennesen, bu bölgelerde ticari miktarda bir petrol birikimine uygun lokalize bir yapının görülmediğini belirtmiştir (NARA, Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, Central File: Decimal File 867.6363, 6).

Ayrıca bugünkü Diyarbakır'ın ilçesi olan Hazro'da bulunan jeolojik yapılardan hareketle sahada önemli bir petrol potansiyelinin olabileceğini vurgulamıştır. Yine Irak ve İran'da bulunan kireçtaşlarına yakın olan Eosen Midyat kireçtaşının bulunduğu Cizre ve Diyarbakır-Siirt havzasında verimli petrol alanlarının olabileceği raporda yer almıştır.

Raman Dağı'nda ticari üretim sağlayan kuyular bulunmasına rağmen herhangi bir ekonomik geri dönüşüm beklenmeden önce bölgede önemli yatırımların yapılması önerilmiştir. Ayrıca daha fazla üretim kapasitesine sahip yeni kuyuların keşfedilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Jeolog sondaj çalışmalarının tamamını Raman Dağı'nda yoğunlaştırmak yerine bu araştırmaların bir kısmının yeni yapıların test edilmesine kaydırmanın daha uygun olacağını ifade etmiştir.

Yine jeologa göre; Adana Havzasının jeosenklinal bir alandaki konumu ve kıvrımlanmaya bağlı olarak biriken tortuların büyük kalınlığı nedeniyle, buradaki oluşumların hiçbirinin petrolü olup olmadığı kanıtlanmamıştır. Ancak bu havzada petrol varlığı bakımından olumlu ihtimallere inanıldığını söylenmiştir. Ayrıca bölge genelinde biri Adana havzasında yer alan Topallı ve diğeri ise İskenderun'un güneyinde Çengen'de olmak üzere Miyosenden iki canlı petrol sızıntısı bulunduğu belirtilmiştir. Bu sızıntının kaynağının bilinmediği ancak havza yapılarında açığa çıkmayan cephe yapısından kaynaklandığı iddia edilmiştir. Raporda, İhsanhamit antiklinalinin ise özellikle iyi bir yapı olduğunu ve iyi bir test yapılmasını garanti ettiği belirtilmiştir. Jeolog Schwennesen Adana havzasını bulunduğu konum itibarıyla avantajlı görmüştür. Nitekim erişilebilirliği ve transfere yakınlığı da havzayı oldukça avantajlı kılmıştır. Bölgede üretim için bir rafinerinin kurulması durumunda iyi bir yerel pazar sağlayacağı da belirtilmiştir. Yine bölgenin müreffeh bir tarım bölgesi olmasının ek bir avantaj olacağı vurgulanmıştır. Son olarak Jeolog raporunun sonuç kısmında Trakya, Van, Hasankale ve Boyabat bölgesindeki petrol olanaklarını

değerlendirerek raporunu sonlandırmıştır. Schwennesen göre; Trakya'da bazı imkânlar vardır; ama değerli bir üretim geliştirme şansı yeterli değildir. İç bölgelerden Van, daha fazla ilgiyi hak ediyor ancak Hasankale veya Boyabat da ticari üretimin imkânı yoktur (NARA, Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, Central File: Decimal File 867.6363, 7). Dolayısıyla sonuç kısmında da yazarın en fazla dikkat çektiği alan genellikle Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi olmuştur.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu coğrafi konum itibarıyla dünyada önemli petrol rezervlerine sahip Irak ve İran gibi ülkelerle komşudur. Bu durum kendi sınırları içerisinde de petrol rezervlerinin olma ihtimalini arttırmıştır. Nitekim her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde dikkate değer bir petrol politikası olmasa da zaman zaman ülkenin petrol varlığına yönelik araştırmalar ve etüt çalışmaları yapılmıştır. Ancak 1948 yılına kadar ülkede ticari amaçlı petrol rezervine sahip bir kuyu keşfedilememiştir. 1948 yılında ticari olarak ekonomik değere yüksek petrol kuyusunun Raman Dağı'nda açılmasıyla Türkiye içerisinde ve uluslararası camiada petrol ihtimalleri bakımından dikkatlerin toplanmasına neden olmuştur. Nitekim çalışmada kullanılan Socony-Vacuum Oil Şirketi jeoloğu Alvin Theodore Schwennesen tarafından hazırlanan rapor da Türkiye'nin petrol olanaklarına duyulan ilginin bir sonucunda hazırlanmıştır. Schwennesen'in raporu hazırladığı tarih oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Türk-ABD ilişkilerinin yoğunlaştığı o günlerde bölgede bir etüt çalışmasının yer alması ABD'nin de Türkiye'nin petrol potansiyeliyle ilgilendiğinin bir kanıtı olarak gösterilebilir. Nitekim rapor hazırlandıktan çok kısa süre sonra ABD Dışişleri Bakanlığı'na sunulmuştur.

Schwennesen 7 sayfalık raporda Türkiye'nin petrol olanakları noktasında ağırlıklı Trakya, Adana-Hatay ve Güneydoğu bölgeleri üzerinde durmuştur. Trakya'da Hoşköy ve Mürefte alanlarında petrol olanaklarının olduğunu belirtse de jeolog bu alanı çok da umut verici bulmamıştır. Adana-Hatay bölgesinde ise Schwennesen, Topallı dışında petrol emareleri görülen yerlerde ciddi bir petrol rezervinin çok düşük olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak jeolog bu bölgeler içerisinde en çok Güneydoğu bölgesinin jeolojik olarak petrol olanaklarına sahip olduğunu vurgulamıştır. Özellikle Schwennesen Raman Dağı'nın petrol potansiyeli açısından en mühim alan olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca raporda bölgede 1948 yılında açılan ilk ticari ölçekte petrol üretimi sağlayan kuyunun önemini vurgularken temelinde petrolü çıkarmaktan ziyade işleme ve transfer işlemlerinin daha kıymetli olduğunun da altı çizilmiştir. Nitekim jeoloğa göre, Raman Dağı'nın dağlık bir coğrafi özelliğe sahip olmasının getirmiş olduğu dezavantaja bir de sondaj çalışmaları için gerekli ekipmanın oldukça uzak mesafelerden getirilmesi durumu daha da zorlaştırdığı vurgulanmıştır. Bölgede çıkarılan petrolün taşınmasının ise ciddi bir sorun teşkil ettiğini belirten Schwennesen, Diyarbakır'da bir rafineri kurularak Raman'da çıkarılan petrolün işlenmesini önermiştir.

Schwennesen raporunda dikkate değer bulunduğu alanlardan birisi olarak Diyarbakır Hazro'yu göstermiştir. Nitekim sahada bulunan jeolojik yapıların özelliklerinden hareketle önemli bir petrol potansiyeli taşıdığını belirtmiştir. Van

dışında Hasankale ve Boyabat gibi yerlerde bulunan yapıların ise çok önemsenmediği görülmüştür. Schwennesen'in yaklaşık bir yıllık bir süre zarfında Türkiye'de yapmış olduğu etüt çalışmaları petrol araştırmaları için şüphesiz oldukça önemlidir. Ancak Soğuk Savaş boyunca Türk-ABD yakınlaşmasına bağlı olarak bölgenin mevcut petrol potansiyeli üzerine bu çalışmanın ABD'nin ilgisinin bir yansıması olarak da görmek mümkündür. Nitekim harcanan süre ve verilen emek göz önünde tutulduğunda bir karşılık beklemeksizin ABD'li bir jeoloğun Türkiye'de araştırma yaparak rapor hazırlaması anlamsız olacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

The energy need of the world underwent a radical change in the 19th century. As a matter of fact, oil emerged as an industrial product in this period. Especially with the use of oil in motor vehicles, the interest in this underground resource has increased considerably. In a short time, this situation led to the establishment of large companies in the oil market around the world. The Companies on the one hand, while refining the oil from the discovered wells and marketing the product, on the other hand, they felt the need to search for new oil fields. At this point, one of the regions that attracted the attention of companies was Turkey.

Searching for underground resources in the Ottoman Empire generally continued in line with the interest of foreign states. In the first years of the Turkish Republic, oil explorations in Turkey were generally tried to be made by the public. As a result of these public works, the first commercial oil was discovered in 1948. During this time, Turkey has attracted the attention of many states in terms of the possibilities/probability of finding oil resources. Especially in the context of the Turkish-US relations that developed during the Cold War period, Geologists were among the American experts who came to Turkey. As a matter of fact, the need for oil in Turkey has increased significantly within the framework of military and economic activities carried out in Turkey within the scope of US aid. With the effect of this increase, US experts felt the need to examine the oil possibilities of the country. The report that is the subject of this study belongs to the geologist Alvin Theodore Schwennesen of the US Socony-Vacuum Oil Company.

Schwennesen came to Turkey in early 1948. After conducting detailed research in Turkey for about a year, he submitted his report titled "Turkey's Petroleum Possibilities Summary" to both the US Department of Foreign Affairs and the Turkish Government. The preparation of a detailed report on Turkey's oil possibilities is quite remarkable. As a matter of fact, in 1948, when the American geologist came to Turkey, Turkish-US relations were at their peak. While the USA was trying to strengthen Turkey militarily in the face of the threat of Soviet Russia, on the other hand, it was planning to create an economically self-sufficient country. Within the scope of these plans, Turkey's underground resources also seemed interesting to the USA. This report, prepared by the geologist Schwennesen, also emerged as a result of the interest of the USA.

The Schwennesen report mainly focused on Turkey's Central and Southern Thrace, Adana-Hatay region, and the Southeast region. Schwennesen pointed out that Topallı is important in terms of oil potential in the Adana-Hatay region.

Among the areas studied by the geologist in Turkey, the most emphasized place was the Southeast region. In fact, the geological structure of the region is included in the report which contains the findings that will be considered important in terms of oil reserves. It was emphasized that Mount Raman, which is located in this region, is very valuable in terms of oil resources. However, due to the mountainous nature of the region and its remote location, it was stated in the report that a refinery should be established in Diyarbakir, the closest province to the area, and the oil should be processed here. It was also stated in the geologist's report that Diyarbakir Hozro, located in the southeast, was also valuable in terms of oil potential.

Finally, Schewennesen concluded his report by stating that regions such as Van, Hasankale, and Boyabat outside Diyarbakir do not have significant importance in terms of oil reserves

Evaluation of the report obtained from the collection of the US State Department is very important in terms of revealing Turkey's oil potential in 1949.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yok.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

National Archives Record Administration (NARA)

From Ankara to Secretary of State, No: 840, 28 November 1948, Central File: Decimal File 867.6363, Internal Affairs Of States, Mines. Mining. Concessions., Carbon. Graphite., Turkey, Petroleum., September 8, 1948- December 22, 1949, National Archives (United States).

Charles R. Enlow, Subject: Transmitting Copy of Report Entitled "Oil Possibilities of Turkey-Summary", Prepared by Mr. A.T. Schwennesen, Geologist of the Socony-Vacuum Oil Company, 14 April 1949, Central File: Decimal File 867.6363, Internal Affairs Of States, Mines. Mining. Concessions. Carbon. Graphite., Turkey, Petroleum., September 8, 1948- December 22, 1949, National Archives (United States).

Enclosure 1 to Despatch No: 129, dated April 14, 1949, from the Amerikan Embassy, Ankara, Turkey, Alvin Theodore Schwennesen, "Oil Possibilityies of Turkey Summary", s.1, Central File: Decimal File 867.6363, Internal Affairs Of States, Mines. Mining. Concessions., Carbon. Graphite., Turkey, Petroleum., September 8, 1948- December 22, 1949, National Archives (United States).

Subject: General Oil Marketing Report on Turkey, 18 February 1949, Exclosure No 1 to Cairo Report No 162 dated February 18, 1949, s. 1, Central File: Decimal File 867.6363, Internal Affairs Of States, Mines. Mining. Concessions., Carbon. Graphite., Turkey, Petroleum., September 8, 1948- December 22, 1949, National Archives (United States).

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),

BCA, 30.18.1.2, 122,35,16.

BCA, 30.18.1.2, 88,83,10.

Kitaplar ve Makaleler

Agreement Between U.S. and Turkey to govern application of Turkish aid program. (1947). *Department of State Bulletin*, 17(420), 20 July, 144-145.

Akalın, U. & Tüfekçi, S., (2014). Türkiye'nin petrol politikaları ve enerji özelleştirmelerine bakış. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 1,(1), 51-66.

AKTAN, F. (1959). *Tabiatta, ekonomide, siyasette petrol ve kömür-petrol-atom üçkeni*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.

Eby, J. B. (1963). Alvin theodore Schwennesen (1883-1962). *AAPG Bulletin*, 47(1), 177-179.

Egeran, N. (1949). Adana havzası jeolojik karakterleri ve petrol imkânaları. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 39, 23-30.

Egeran, N. (1949). Raman petrolü. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 39, 7-9.

Egeran, N. (1951). Güney-Doğu Türkiye'de mevcut petrol sahaları hakkında. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 41(41), 53-58.

Esin, A. (1973). *Türkiye'de Petrol üretimi ve tüketimi*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Göksu, E. (1947). *Türkiye'de petrol*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi Petrol Arama ve İşletme Kürsüsü.

Göksu, E. (1974). Türkiye'de 20 yıllık petrol aramalarından elde edilen sonuç. *Türkiye'nin Petrol Politikası; Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti*, İstanbul.

Güney, E. *Yer Bilim mineraloji, petrografi jeoloji jeomorfoloji terimleri sözlüğü*. Ankara: Nobel Basımevi.

Gürel, Ş. S. (2018). *Orta Doğu petrolünün uluslararası politikadaki yeri*. Ankara: İmge Kitapevi, 1. Baskı.

- Kökyay, F. (2008). *1923'ten günümüze Türkiye Cumhuriyeti'nin petrol yatırım politikaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Lokman, K. (1933). *Türkiye petrol madenleri*. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.
- Lokman, K. (1958). Memleketimizde petrol araştırmaları. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 14(1), 91-114.
- Mayhew, A. (2008). *Narrating the rise of big business in the USA; how economists explain standard oil and wal-mart*. New York: Routledge.
- Morse, E. N. (13 November 1950). A company study: socony-vacuum oil discoverises are big factor in strengthening earnings outlook, *Barron's national business and financial weekly*, 31.
- Özel, P. (2003). *Petrol sanayiinde dikey bütünleşme ve Türkiye'de uygulanabilirliği*. Ankara: T.C. Başbakanlık DPT, Yayın No: DPT 2673.
- Sırım V. (2017). Sultan II. Abdülhamid'in petrol politikaları, *Balkan Sosyal Bilimleri Dergisi*, 6(12), 125-132.
- Tarbell, I. M. (1905). *The history of the standard oil Company*. Vol. 1. New York: McClure, Phillips & Co.
- Türkiye'ye yapılacak yardım hakkında anlaşma. (5 Eylül 1947) T.C. Resmî Gazete, S. 6699. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6699.pdf>.
- Türkmen, İ. (2013). *Doğu kalkınması 1923-1946 doğu illerini kalkındırmaya yönelik kamu harcamaları ve yatırımlar*. Konya: Kömen Yayınları.
- Türkmen, İ. (2020). Türkiye'nin Ortadoğu, Afrika ve ABD Politikaları. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II; Demokrasi ve Dış Plitika (1938'den 2000'li Yıllara)*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Vassilliou, M. S. (2009). *Historical dictionary of the petroleum industry*. Lanham Md: The Scarecrow Press.
- Zischka, A. (2007). *Petrol savaşlarının gizli Tarihi*. (Arslan F. Z., Haz.). İstanbul: Selis Kitaplar.

EKLER

Ek 1. Alvin Theodore Schwennesen (1883-1962), (Eby, 1963, s. 177)

Ramanda sondaj kulesinde fen. heyeti bir arada...

Ek 2. Raman Dağı'nda sondaj çalışmaları. (Cumhuriyet, 10 Mayıs 1940, s. 2)